

RISTO KOSKENSILTA

Virheitä ja moraalipuheen semantiikkaa

Etiikan lukemisto. Toim. Veikko Launis, Markku Oksanen & Seppo Sajama. Suom. Seppo Sajama, Panu Turunen, Juhani Pietarinen, Markku Oksanen, Mikko Wennberg, Timo Kajamies, Jussi Haukioja, Juha Räikkä, Seppo Poutanen, Veikko Launis, Jukka Varelius, Helena Siipi & Marjo Rauhala. Gaudeamus, Helsinki 2010. 450 s.

*E*tiikan lukemisto tarjoaa ensi kertaa suomeksi kat-tavan valikoiman etiikan eli moraalifilosofian merkkitekstejä 1880-luvun lopulta 1990-alkuun. Niin kuin kirjan toimittajat Veikko Launis, Markku Oksanen ja Seppo Sajama johdannossa mainitsevat, se on tavallaan Panu Raatikaisen toi-mittaman kokoelman *Ajattelu, kieli, merkitys* (Gaudeamus 1997) sisar-antologia. Raatikaisen kirja sisältää merkitykseen liittyviä analyttisen filosofian kirjoituksia vuosilta 1892–1975 ja valaisee hyvin yhtä tärkeää puolta viime vuosisadan filosofiasta.

Lukemisto täydentää tätä kuvaa ja on osittain jopa isosisartaan on-nistuneempi tuotos: Raatikainen varusti kirjansa kyllä hyvällä ja laajalla johdannolla mutta ei erityisemmin jäsentänyt yksittäisiä kirjoituksia tai niiden kontekstia, mikä tekee asiaan perehtymättömille joidenkin tekstien lähestymisen hyvin hankalaksi. Joil-lekin voi olla vaikeaa jopa ymmärtää, miksi jotkin kirjoitukset ylipäätään on vaivauduttu kirjoittamaan. Esi-merkiksi Otto Neurathin artikkeli ”Protokollalauseet” näyttäytyy kir-kasotsaiselle filosofinalulle luultavasti enemmän huurupäisenä sekoiluna kuin filosofian merkkipaaluna – vaikkakin tämä saattaa pedagogisesti olla ihan paikallaan.

Lukemisto on jaettu viiteen te-maattisesti varsin yhtenäiseen lukuun, ja jokaisen niistä avaa oma johdantonsa. Johdannot käsittelevät yleisesti luvun teemaa ja, mikä mie-lestäni tärkeintä, johdattavat kuhunkin tekstiin erikseen avaamalla sen motivaatiota, sisältöä ja vaiku-tuksia. Näin filosofisesti hieman sivistymättömämmätkin välttyvät arvailemasta, mitä kussakin teks-tissä ehdotetaan ajaa takaa ja mihin kysymyksiin kirjoittajat pyrkivät

antamaan vastauksia. Toinen anto-logian etu on, että sen esiin tuomat monet äänet selvästi keskustelevat keskenään. Näin ne kertovat Raati-kaisen kokoelman tekstien muodos-tamaa tarinaa huomattavasti kohe-rentimman kertomuksen. Tästä tosin ei oikein voi syyttää Raatikaista: viime vuosisadan analyttisen etiikan avainkirjoitukset nyt vain liittyvät tiiviimmin toisiinsa.

Toisaalta on myönnettävä, että kirjan ensimmäinen, saksalaista ar-vofilosofiaa käsittelevä luku ei mite-nkään elimellisesti nivelly muuhun sisältöön vaan jää vain jonkinlaiseksi prologiksi. Sellaisenakin sen mukana olo on kuitenkin perusteltua, sillä 1800-luvun lopun moraalifilosofian merkkiteksteistä poimitut kohta-laisen lyhyet katkelmat Franz Bren-tanolta, Alexius von Meinongilta, Nicolai Hartmannilta ja Max Scher-leriltä taustoittavat hyvin seuraavan vuosisadan ajattelua. Lisäksi luvun lukemista voi suositella manner-maisesta filosofiasta kiinnostuneille, sillä se avaa esimerkiksi Brenta-nolta periytyvää omalaatuiselta tun-tuvaa käsitystä totuudesta niin, että myöhemmät, muutoin ehkä kovin kummallisilta kuulostavat fenome-nologiset kannat saattavatkin alkaa näyttää etäisesti peräti tolkullisilta.

Naturalistinen virhepäätelmä

Merkittävin 1900-luvun moraalifilosofian kaari muodostui G. E. Mooren ja John L. Mackien näke-mysten välille. Kirjan kolme kes-kimmäistä lukua kertovat, kuinka ajatuksen tiet kulkivat Mooren hahmotteleman deskriptiivisen me-taetiikan puitteissa eettisestä realis-mista moraalikielen analyysin kautta Mackien antirealismiin. *Lukemiston* toisen, intuitionismia käsittelevän

luvun avaakin itseoikeutetusti Mooren *Principia Ethica* (1903) aloitusluku, jossa hän hahmottelee yleistä kuvaa moraalifilosofiasta: Se on ennen kaikkea metaetiikkaa, eli se ei ota suoraan kantaa enemmän tai vähemmän arkipäiväisiin moraalisiin ongelmiin (”Onko abortti väärin?”) vaan pyrkii selvittämään eettisiä kä-sitteitä ja niiden suhteita. Tärkeintä on löytää vastaus kysymyksen, mitä hyvä on.

Kuten tunnettua, Moore itse vastaa hyvän olevan yksinkertainen ja määrittelemätön. Se ei siis palaudu mihinkään muuhun vaan on jotain aivan perustavanlaatuaista. Natura-listeja eli filosofeja, jotka samastavat hyvän jonkin toisen luonnollisen ominaisuuden tai ominaisuusjoukon kanssa, Moore syyttää ”naturalis-tisesta virhepäätelmästä”. Syytöstä hän perustelee monin tavoin, muun muassa niin kutsutulla avoimen ky-symyksen argumentilla, joka kuuluu jotakuinkin seuraavasti: Jos *määri-tellään* ”hyvä on X”, niin kysymykset ”onko hyvä todella X?” ja ”onko X todella X?” ovat samoja. Moore kuitenkin katsoo, että ensimmäinen kysymyksistä on sisällöllinen ja mielekäs mutta jälkimmäinen vain triviaali. Tästä seuraa, etteivät kysy-mykset sittenkään ole samoja. Näin päädytään ristiriitaan ja edelleen siihen, että mikä hyvän määritelmän X sitten onkaan, määritelmä on vir-heellinen. Toisin sanoen hyvää ei voi määritellä.

Mooren argumentaatio nautti jonkin aikaa laajaa kannatusta, mutta 40-luvulle tultaessa kannatusjoukot jo rakoilivat. Tähän kehitykseen vai-kutti merkittävästi W. K. Franken an artikkeli ”Naturalistinen virhepäätelmä”. Tässä *Lukemistoon* suomen-netussa kirjoituksessa Frankena pyrkii osoittamaan Mooren olevan

väärässä ja huomauttaa, ettei naturalistinen virhepäätelmä oikeastaan ole erityisesti naturalistinen eikä itse asiassa edes virhepäätelmä. Ensimmäkin se palautuu Franken mukaan lopulta siihen, että ”kahta ominaisuutta kohdellaan ikään kuin ne olisivat yksi ja sama ominaisuus”. Hän jatkaa: ”Sillä, onko toinen näistä ominaisuuksista luonnollinen tai ei-eettinen ja toinen ei-luonnollinen tai eettinen, ei ole merkitystä” (160). Virhepäätelmä ei siis liity mitenkään erityisesti juuri naturalismiin.

Toisekseen naturalisteja ei voi suoraan päätä syyttää virhepäätelmästä vain sillä perusteella, että he ovat Mooren kanssa eri mieltä. Mooren argumentti nojaa eettiset ja ei-eettiset asiat erottavaan Humen giljotiiniin, joka kyllä nauttii laajaa kannatusta, mutta sen kieltäminen ei silti ole mikään virhepäätelmä. Naturalistien virheestä on siis syytä puhua vasta, kun heidän kantansa on osoitettu virheelliseksi.

Ei-kognitivismi, relativismi ja vähän muutakin

Antologian kolmanteen lukuun on kerätty joukko tekstejä nimikkeeseen ”ei-kognitivismi” alle. Niiden kirjoittajat katsovat, ettei moraalipuheessa esitetä väitteitä. Sanoessamme jotain hyväksi, oikeaksi, huonoksi, vääräksi tai joksikin sellaiseksi vain ilmaisemme tunteitamme tai pyrimme vaikuttamaan kuulijoihin. Näissä kirjoituksissa ehkä mielenkiintoisinta on analyttisen filosofian huojunta kielen ja asioiden sinänsä välillä: kun Moore käsitteli vuosisadan alussa

vielä hyvän itsensä määrittelyä, A. J. Ayer piti 30-luvulla moraalipuhetta merkityksettömänä ja R. M. Hare kirjoitti 60-luvulla sanan ”hyvä” semantiikasta. Tämän jälkeen päästiin taas hiljalleen itse asiaan.

Ei-kognitivismia seuraa eettistä relativismia käsittelevä luku. Sen mukaan moraaliset seikat, esimerkiksi jonkin teon hyvyys, riippuvat kunkin yhteisön kannattamista normeista. Mitään universaaleja moraaliasäntöjä ei siis ole olemassa, ja niin yksi teko voi olla jossain oikein ja toisaalla taas väärin. Tässä luvussa monia kiinnostaa varmasti käänös Edvard Westermarckilta, mutta luvun ylivoimaisesti tärkein teksti – joka tosin edustaa enemmän eettistä nihilismia kuin relativismia – on eittämättä ote Mackien vuonna 1977 ilmestyneestä etiikan yleistöksestä *Ethics: Inventing Right and Wrong*. Katkelmassa Mackie esittää niin sanotun virheteorian, jota voi hyvällä syyllä pitää Mooren aloittaman projektin luonnollisena päätetapteenä: se on metaeettinen teoria, joka sisältää mielekkään moraalikielen analyysin ja ottaa (omassa diskursussaan) tervejärkisesti kantaa arvojen ontittamiseen.

Virheteorian mukaan puhuesamme moraalisiin liittyvistä asioista (”Pekka teki väärin”) esitämme samanlaisia objektiivisiksi tarkoitettuja väitteitä kuin puhuessamme ei-normatiivisista asioista (”Pekan otti kassakaapista rahaa”), ja näin voimme olla joko oikeassa tai väärässä. Toisaalta arvot (tai mitkä ikinä määräävät moraaliarvostelmien totuusarvon) ovat sisäisesti preskriptiivisiä eli itsessään toimintaa ohjaavia

olioita. On kohtuullisen helppo hyväksyä, ettei maailmassa ole mitään sisäisesti preskriptiivistä, joten näyttää ilmeiseltä, ettei objektiivisia arvoja ole olemassa. Ja koska siis objektiivisia arvoja ei ole olemassa, vaikka kaikki moraaliväittämät ne olettavatkin, kaikki moraaliset arvostelmat ovat tarkkaan ottaen epätosia.

Mackie argumentoi varsin vakuuttavasti – tai ainakin hänen argumenttinsa voi rekonstruoida sellaiseksi –, joten virheteoria vaikuttaa ensi näkemältä hyvin uskottavalta. Tarkemmin ajatellen se osoittautuu kuitenkin ongelmalliseksi. Teoriasta seuraa esimerkiksi, ettei lasten kiuhattaminen huvittelutarkoituksessa ole väärin. Tämä on epäilyttävää, sillä kaikki me tervejärkisiet ihmiset toki *tiedämme*, että se on itse asiassa aivan pöyristyttävän väärin. Näin vastakkain asettuvat uskottava, kohtuullisen abstrakti metaeettinen teoria ja toisaalta todellisuuteen perustavanlaatuisesti liittyvä yleisesti tiedetty tosiasia. Mielestäni on varsin selvää, että filosofien teoreettiset rakennelmat häviävät kiistan tällaisissa tilanteissa.¹

Ei kuitenkaan ole aivan helppo osoittaa, mikä virheteoriassa varsinaisesti on vikana. Tämä viittaa siihen, että ongelma lymyilee keskustelun taustaoletuksissa. Luultavasti vinouma palautuu ainakin Mooren ja siihen, ettei Franken ja muiden kritiikistä huolimatta ole vielä päästy eroon naturalistisen virhepäätelmän esiin manaamisen tuottamista ongelmista: Humen giljotiini veistelee arvot turhan suurpiirteisesti erilleen tosiasioista.

Viidenteen, kirjan päättävään

lukuun on koottu neljä temaattisesti Moore–Mackie-kaaren ulkopuolelle asettuvaa kirjoitusta. Harry G. Frankfurtin artikkeli osoittaa, ettei niin sanottu vaihtoheisten mahdollisuuksien periaate olekaan välttämättä yleisesti pätevä: henkilö saattaakin olla moraalisesti vastuullinen teoistaan, vaikkei olisi voinut toimia toisin. Tämän perään on suomennettu Michael Rusen kirjasta *Sociobiology: Sense or Nonsense?* moraalin evolutiivista perustaa ja sen sosiobiologista selittämistä kriittisesti käsittelevä luku. Kirjoituksessa ”Moraaliteoria feministisestä näkökulmasta” Virginia Held kritisoi etiikan mieskeskeisyyttä ja syyttää eetikkoja naisellisen näkökulman unohtamisesta. Lääkkeeksi hän tarjoaa hoivan käsitteen lähtökohdaksensa ottavaa feminististä etiikkaa.

Kirjan päättää James Rachelsin mainio artikkeli ”Voiko etiikka antaa vastauksia?”. Mooren ja Mackien väliin asettuvien kirjoitusten piirtämä kuva moraalikiistoista muodostuu varsin yksioikoiseksi: ensin selvitetään tosiasiat ja sitten kiistellään normeista – jos se ylipäättään on mahdollista. Rachels esittää tätä huomattavasti hienosyisemmän ja luonnollisemman kuvauksen moraalikeskustelusta, jossa tosiasioiden ja normien erottaminen ei ole mitenkään mutkatonta.

Mukiinmenevää työtä

Erityisesti viimeisen luvun kirjoitusten valikoinnista voisi tietenkin olla montaa mieltä, mutta niin kuin vuosisadan alun subjektivistit jo tiesivät, makuasioista on turha

kiistellä. Todettakoon kuitenkin, että kaikki antologian tekstit ovat merkittäviä kirjoituksia ja siten puolustavat paikkaansa. Mukaan ei kuitenkaan ole otettu mannermaista filosofiaa. Johdannossa selitykseksi annetaan, että suomentamattomia erityisesti etiikkaan keskittyviä mannermaisien filosofian kirjoituksia ei oikeastaan enää ole, kun Levinasia ja Habermasiakin on jo käännetty. Pois on jätetty myös muita suomeksi saatavilla olevia ajattelijoita: Wittgenstein, Russell ja muut subjektivistit. MacIntyre ja hyve-etiikka mainitaan vain ohimennen. Mukana ei ole myöskään normatiivista etiikkaa, uskontoon liittyvää ajattelua eikä Rachelsin artikkeleita lukuun ottamatta soveltavaa etiikkaa.

Ylipäättään toimittajien valintapäätökset noudattelevat kohtuullisen tarkasti angloamerikkalaisten kollegoidensa vastaavia, mikä on varsin onnistunut ratkaisu. Paljon jää toki pois, mutta kaikki ei muutenkaan mahtuisi mukaan. On hyvä keskittyä johonkin. Nyt antologian luenut tuntee ainakin suurimman osan analyttisen etiikan kaanonin tärkeimmistä kirjoituksista. Kirjan nimi voisikin oikeastaan olla *Analyttisen etiikan lukemisto*.

Käännökset ovat pääosin hyviä, joskin paikoin anglistiset rakenteet paistavat suomennoksen läpi. Sanoille ”drastinen” ja ”prudential” olisi varmaan löytynyt hieman kohtoisimmat vastineet. Suomentajat eivät ole myöskään onnistuneet vastustamaan filosofeille ominaista tapaa kääntää suhteet ”relaatioiksi”

teknistenkin yhteyksien ulkopuolella.

Eniten suomennettaessa on luultavasti jouduttu muuttamaan Mooren ja hänen aikalaistensa kirjoitusten välimerkitystä. Näiden filosofien teksteissä kun on enemmän puolipisteitä kuin pisteitä, mikä ei oikein istu suomalaisen oikeinkirjoitukseen. Kääntäjät ovat ilmeisesti lähinnä korvanneet puolipisteet vahvemmilla välimerkeillä, ja se onkin toiminut yllättävän hyvin.

Toimitustyökin on varsin hyvää. Merkinnoissa tosin on hieman vaihtelua, ja harvakseltaan vastaan tulevat kirjoitus- ja painovirheet tökkivät lukijaa silmään, mutta mitään suurempaa huomauttamisen aihetta ei ole. Kirjan loppuun on koottu viitteiden lisäksi lista suositeltavasta syventävästä kirjallisuudesta, suppeahko sanasto ja nimihakemisto.

Valikoiman tekstit ovat suurimmaksi osaksi vaikeita, mutta ainakin Mooren, Frankenin, Mackien ja Westermarckin kirjoitukset sekä viimeinen luku kokonaisuudessaan kiinnostavat suomalaisia luultavasti myös akateemisten piirien ulkopuolella. Ei voi siis kuin kiittää Gaudeamusta, Oksasta, Launista, Sajamaa ja kaikkia suomennostyöhön osallistuneita heidän vaivannäöstään.

Viite

- 1 Tämän päättelyn on esittänyt tarkemmin ja kirkkaammin Markus Lammenranta, Voiko luonnossa olla arvoja? *Ajatus*. Fasc. 49, 1992, 101–109.